

S.A.G.,
Gezicht op de Marcellisbrug vanaf
de Schelde door N. Heins,
litho G. Jacquain, A.G. L 29/9

Het is allemaal perceptie: 'de stank bederft onze eetwaren'

Centraal in de ecologische geschiedenis is de vraag in welke mate en op welke wijze de verhouding tussen mens en natuur door de industriële revolutie veranderde. Milieugeschiedenis heeft steeds een cultuurhistorische inslag. De geschiedenis van het milieu mag nooit als de geschiedenis van het milieu 'an sich' worden beschouwd: het is een onderdeel van de geschiedenis van de mens. In het boek *De stank bederft de eetwaren* onderzoek ik de reacties op de industriële milieuhinder tijdens de negentiende eeuw.

Gent was één van de vroegst geïndustrialiseerde steden van het continent en het is daarom logisch dat deze stad een bijzonder goede test case vormt, te meer omdat bronnen ruim voorhanden zijn. Toch overstijgt het perspectief van deze studie de lokale casus. De hinderwetgeving was ten dele een nationale bevoegdheid en al van in de negentiende eeuw werd duidelijk dat vervuiling geen landsgrenzen kent. Zo klaagden de Gentse bevolking en vooral de ondernemers al vrij snel over de vervuiling door de noordfranse textiel-

industrie van de Spiere, een klein zijriviertje van de Schelde. Waar mogelijk werden ook parallellen getrokken met onderzoek naar de hedendaagse problematiek, de situatie in het Ancien Régime en vergelijkbaar onderzoek in het buitenland.

De belangrijkste bronnen voor *De stank bederft de eetwaren* vormden de vergunningsdossiers. In 1810 voerden de Fransen een voor het hele land uniform vergunningsstelsel in.

Vervolg op pagina 2

Niettegenstaande de wetgeving in de negentiende en de twintigste eeuw verschillende wijzigingen onderging, bleef de essentie tot op vandaag ongewijzigd. Om een bedrijf op te richten of indien er ingrijpende wijzigingen aan het bedrijf werden aangebracht, had de ondernemer een vergunning nodig. Een belangrijk element van de vergunningsprocedure was en is het onderzoek de 'commodo et incommodo'. De burens werden om hun mening gevraagd, net zoals de wetenschappers en afhankelijk van het bedrijfstype, ook de lokale en provinciale overheid. De lectuur van de vergunningsdossiers laat alvast weinig aan de verbeelding over. In het boek laat ik de bevolking, de wetenschappers en de beleidsmakers en -handhavers uitvoerig aan het woord. *De stank bederft de eetwaren* is een mentaliteitsstudie, waarbij de houding van de overheid en de bevolking ten aanzien van de stedelijke vervuiling wordt onderzocht. Hiervoor probeer ik voor de vergunningsdossiers een nieuwe verwerkingsmethode te ontwerpen, waarbij mentaliteit aan wetenschap, economie en politiek gerelateerd wordt.

Ik stelde vast dat alle reacties, klachten en protesten in verband met milieuvergunningen zo goed als altijd verband houden met de materiële, de mentale en de sociale context van dat ogenblik. Vooral het materiële aspect speelde in de negentiende eeuw de hoofdrol. Zo klonk het protest in tijden van economische crisis veel minder scherp dan in tijden van economische voorspoed: eerst brood op de plank en daarna pas

S.A.G., *Gezicht op Gent vanuit het zuiden met o.a. de Muinkmeersen en het Zuidstation* door J. Vermeersch, druk; P. Degobert, A.D.K. 2/1a.

protest. De gelaten houding van de arbeiders, die toch het meest te lijden hadden onder de industriële milieuhinder, spreekt boekdelen. Wanneer we het protest analyseren, wordt duidelijk dat de bevolking de vervuilingproblematiek niet adequaat kon inschatten bij gebrek aan wetenschappelijke kennis. De spanning tussen collectieve en individuele belangen/behoefden als economie enerzijds en de collectieve belangen 'ecologie' en welzijn anderzijds zien we ook terug in het overheidsbeleid. Milieuproblemen en overheidsregulatie zijn beslist geen creaties van de negentiende eeuw. Al tijdens het Ancien Régime moest de stedelijke overheid ingrijpen, wilde zij enerzijds de economie stimuleren door de bedrijven zoveel mogelijk expansiemogelijkheden te bieden, en anderzijds de bevolking geruststellen. Dit resulteerde in een indrukwekkend arsenaal van reglementen en afspraken. Tijdens de negentiende-eeuwse industrialisatie bleef men de kool en

de geit sparen. Dat vooral de stedelijke 'petite industrie', waaronder vetsmelters en kaarsenmakers hard werd aangepakt, hoeft niet te verbazen. De gevolgen op economisch vlak bleven zo minimaal. Opvallend was wel dat er crisissen, zoals de cholera-epidemie van 1866, nodig waren om de overheid tot actie aan te sporen. De overheid ging paternalistisch te werk en combineerde een aantal initiatieven om de openbare hygiëne te bevorderen en het risico op epidemieën in te dijken. De bacteriële en/of organische vervuiling, waarvan men wist dat ze epidemieën kon veroorzaken of versnellen, kreeg de meeste aandacht. De belangrijkste kentering in de loop van de negentiende eeuw vinden we in de betekenisverruiming van het woord 'insalubre' (ongezond, verontreinigend). In de hinderwetgeving stond dit woord nu ook voor milieuhinder van anorganische oorsprong. Samengevat bepaalden in de Gentse casus drie criteria de

maatschappelijke belangstelling voor milieuproblemen: het gevaar voor de volksgezondheid, het gevaar voor het eigen welzijn en ten derde, maar zo goed als verwaarloosbaar, het gevaar voor het milieu zelf. In het onderzochte bronnenmateriaal zijn alleszins geen elementen te onderscheiden die erop wijzen dat de industrie werd aangezien als een gevaar voor de natuur, zoals die werd bezongen in romantisch geïnspireerde middens. Wanneer de vreedzame coëxistentie gevaar liep, wanneer er directe hinder was of wanneer het eigen bestaan bedreigd werd, dan pas kwam er reactie. In die zin veranderde er ten opzichte van het Ancien Régime weinig of niets en laat de Gentse casus niet toe te spreken over een mentaliteitswijziging ten opzichte van de natuur of de vervuiling in de negentiende eeuw.

Christophe Verbruggen

- Christophe Verbruggen,

De Stank bederft onze eetwaren. De reacties op industriële milieuhinder in het 19de-eeuwse Gent, Gent 2003, 175 p., is uitgeven bij Academia Press (www.academiapress.be).

- Erik Thoen

en Christophe Verbruggen,

'Ecologie en Omgeving', in: Jan Art en Eric Vanhaute, *Inleiding tot de lokale geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw*, Gent 2003, pp. 57-111, is uitgegeven door Mens & Cultuur Uitgevers (www.mens-en-cultuur.com). Hierin vindt men een overzicht van andere vraagstellingen voor onderzoek naar industriële vervuiling en van de bronnen waarin sommige antwoorden kunnen worden aangetroffen.

Halfweg 2004 is het goed even stil te staan bij wat achter de rug is en vooral bij wat nog komt. Tijdens een zeer geslaagde Erfgoeddag (18 april) in het teken van *'t Zit in de familie* mocht het Stadsarchief meer dan 400 bezoekers begroeten. De vijfde bestandencontrole (10-14 mei) wordt in de annalen van het Stadsarchief met stip genoteerd: een intense, vruchtbare maar arbeidsintensieve werkweek, waarbij allerlei verdoken hoekjes van het archief werden blootgelegd, afgestoft en geïnventariseerd. Dit laatste staat vooral in het teken van onze verhuis naar de Zwarte Doos, een gebeuren dat nu toch wel met rasse schreden nadert (zie verder Link).

Op zondag 5 september vindt de allerlaatste Opendeurdag van het Stadsarchief in de Berg van Barmhartigheid plaats. Een kleine tentoonstelling *In den beginne* toont pareltjes uit de handschriften en oorkonden. De klemtoon ligt op de initialen, de kunstig versierde beginletters van belangrijke teksten. Een omwegje méér dan waard, dat kunnen we nu al garanderen. Verder maken het traditionele hapje en drankje in de binnentuin, met een bijhorend stukje muziek, het rustgevende karakter van de dag helemaal af. Vanzelfsprekend zal de vriendenkring ook dit jaar weer de restauratie van een gehavend stuk sponsoren en ziet u het resultaat van de sponsoractie van 2003!

We hopen u allen, uw vrienden en familie op die dag te mogen begroeten, om samen met ons, afscheid te nemen van een plek die ons nauw aan het hart ligt!

Leen Charles

Zelfstandige vrouwen

Blijken van economische activiteit van vrouwen in de jaarregisters van de keure in Gent

In 1349 gebeurde de registratie van de volgende acte in de jaarregisters van de keure:

Kenlic sij etc. dat ute dien dat wij gheinformeirt zijn bi den her Pietren vander Coutren en Simoene van Aelst, dat ver Aechte Simoens wijf was vorseid, quam vor scepenen . . . ende drouch uppe een stal dat se hadde int wulhuus Betten van den Wijngaerde. . . so hebben wij scepenen . . . mids de vorseide informatie dit vorseide stal ghegheven en gheven der vorseiden Betten dat soet paisivelike en rustelijc moghe ghebruken alse langhe alse leven sal zonder yemens calaenge. (Stadsarchief Gent, oud archief, reeks 301 nr. 1, f. 27r/3).

De algemeen aanvaarde attitude tegenover de economische activiteit van vrouwen in de jaarregisters blijkt duidelijk uit het mondelinge getuigenis van de beide mannen en uit de registratie ervan door de schepenkerk.

Toen zij nog in leven was, verscheen Aechte, een gehuwde vrouw, voor de schepenen. Zij had toen aan Bette van den Wijngaerde het levenslange gebruik opgedragen van een verkoopruimte in het wolhuis. In de acte is er geen verwijzing naar enige toestemming van haar echtgenoot. Indien hij een formeel akkoord gaf aan haar

S.A.G., Portret van Margaretha Sbrunen in aanbidding gekniel in de kapel van het Wenemaersgodshuis, volbladminiatuur uit het cartularium van het Wenemaersgodshuis, 15de eeuw, reeks LXIX, charter 173.

juridische actie, zij het in een niet tot ons gekomen document, vond de klerk dit alleszins niet relevant genoeg om zulks in de akte te vermelden. Alleszins had Simoen van Aelst blijkbaar geen bezwaar tegen de actie van de beslissing van wijlen zijn echtgenote en stond hij deze niet enkel toe, maar verleende hij er ook zijn volle steun aan. Dit voorbeeld wijkt sterk af van de wetgeving, de tradities en de ordonnanties die getint waren door een patriarchale normering die de economische activiteit van vrouwen aan banden legde. Gehuwde vrouwen hadden inderdaad geen onafhankelijke rechtspositie. Hun echtgenoot oefende tijdens het huwelijk een volledig beslissingsrecht uit over hun gemeenschappelijke bezit. Daartegenover waren ongehuwde vrouwen en weduwen weliswaar wettelijk onafhankelijk, maar werden zij niet toegelaten tot de meest winstgevendende beroepen en bleven zij bijgevolg vaak arm. Toch erfden de vrouwen in Gent meer bezittingen dan elders in Europa tijdens de late Middeleeuwen. Het aandeel van dochters in de erfenis van hun ouders was hetzelfde als dat van hun broers. Volgens het Gentse gewoonterecht verwierf de overlevende partner na het overlijden van een van beide echtgenoten het volle bezit over de helft van het gemeenschappelijke goed, plus het levenslange vruchtgebruik van de helft van het persoonlijke bezit van de overlevende, 'eigen goed' genoemd.

Het is de bedoeling de economische activiteiten van vrouwen in de dagdagelijkse praktijk te bestuderen op grond van de

vroegste jaarregisters van de keure (reeks 301), van 1339 tot 1367. Het betreft een fragment van het jaarregister over 1339-40, plus acht andere jaarregisters, volledig of ten dele bewaard, tussen 1343 en 1367. De schepenen van de keure bekrachtigden contracten en oordeelden in betwistingen tussen burgers onderling. Zij stelden bovendien ordonnanties op en vonnisten in sommige criminele zaken. Toch bevatten de jaarregisters maar een fractie van de akten die voor de schepenen werden verleden, omdat de registratie in de jaarregisters extra diende te worden betaald. Minder vermogende personen vermeden deze uitgave. Een andere beperking is dat de akten in de veertiende-eeuwse jaarregisters meestal beknopt zijn. Ze bevatten weinig zakelijke informatie, uitleg en details.

De vermelde restricties niet te na gesproken, bieden de jaarregisters van de keure een ruime informatie over economische activiteit van vrouwen in het Gent van het midden van de 14de eeuw. In het jaarregister over 1349-50 vermelden 22 procent van de akten (95 van de 429 akten) ten minste één vrouw die zelfstandig optrad, zonder enige interventie door een man. De bedoelde economische activiteiten hadden in hoofdzaak betrekking op kredietverlening, schuldbekentenissen, economische betwistingen, verkopen en aankopen. Heel wat vrouwen kwamen uitsluitend voor onder hun eigen naam, zonder verwijzing naar een mannelijk familielid. Het aantal economisch actieve weduwen en gehuwde vrouwen was aan elkaar gewaagd. De

laatstgenoemden traden vaak op zonder enige vermelding van een toestemming door hun echtgenoot.

De schepenen van de keure erkenden het recht van vrouwen om zelfstandig op de treden en hun eigen bezit te beheren. Dit bracht mee dat vrouwen in Gent aanzienlijk rijker waren dan elders in Europa. Bovendien konden zij meer eigenmachtig over hun bezittingen beschikken, zelfs tijdens het huwelijk. Toch moet worden beklemtoond dat dit economische beschikkingsrecht hen niet meer invloed schonk op andere terreinen: Gent was een patriarchaal getinte gemeenschap waar vrouwen nochtans beschikten over een zekere ruimte om economisch zelfstandig op te treden.

Shennan Hutton,
Doctoral Candidate
University of California
at Davis, May 6, 2004

Vertaling: Daniel Lievois

Vondelingen op het web

De archiefdienst van het OCMW Gent gaat digitaal

Herkenningsteken meegegeven met Marie Frederix, archief OCMW Gent, foto Stephan Vanfleteren.

Het OCMW van Gent beheert naast zijn eigen archief ook het archief van zijn voorgangers, namelijk de Commissie van Openbare Onderstand, het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen en het Bureel van Weldadigheid. Het archief van het Bureel van Weldadigheid en van het Bestuur van de Burgerlijke Godshuizen omvat hoofdzakelijk documenten over de bijgestane personen en over de eigendommen van de toenmalige Godshuizen. De bescheiden van de algemene werking van deze instellingen werden destijds gedeponereerd in het Stadsarchief. Buiten het OCMW zijn er weinig mensen die weten dat dit materiaal voorhanden is. Bovendien was het nauwelijks of niet geïnventariseerd en dus niet gemakkelijk toegankelijk. Dit is jammer, want het bevat heel wat gegevens

over dat deel van de bevolking dat maar zelden in de geschiedschrijving aan bod komt.

De archiefdienst tracht zijn archief beter bekend te maken door af en toe tentoonstellingen met het interessantste materiaal te organiseren. Het grote aantal bezoekers op deze tentoonstellingen bewijst dat er groeiende belangstelling is voor de geschiedenis van deze periode, hoofdzakelijk de negentiende eeuw. Aan de toegankelijkheid van deze archieven wordt nu gewerkt. Met behulp van vrijwilligers worden geleidelijk aan de verschillende reeksen geïnventariseerd en inhoudelijk ontsloten via een databank.

De meeste onderzoekers die het OCMW-archief toch weten te vinden hebben interesse voor de reeksen over de bijgestane

kinderen. Dit kan gaan om een studie van de naamgeving van de vondelingen of om een studie van de sociale omstandigheden, maar vaak gaat het om mensen die hun familiegeschiedenis trachten te achterhalen.

De gegevens over de bijgestane kinderen staan in drie reeksen registers, namelijk

- de reeks van de vondelingen (32 boekdelen, 7632 registraties van 1790 tot 1922),
- de reeks van de verlaten kinderen (22 boekdelen, 4015 registraties van 1787 tot 1940)
- de reeks van de bestede kinderen (29 boekdelen, 6541 registraties van 1788 tot 1943).

In de reeks bestede kinderen afkomstig van het Bestuur van Weldadigheid, staan hoofdzakelijk weeskinderen geregistreerd. Ze vermelden behalve de naam van de kinderen, hun leeftijd en de naam van de ouders, alleen de sommen geld betaald aan de pleeggezinnen waar de kinderen werden ondergebracht. De registers van de vondelingen en de verlaten kinderen afkomstig van het Bestuur van Burgerlijke Godshuizen, bevatten heel wat meer gegevens. Elke bladzijde is in feite een persoonlijk dossier van het kind. Zo werden van elke vondeling de vindplaats, de vindtijd en de kleertjes die het aanhad, genoteerd. Als er herkenningstekens bij het kind zaten, werden die in het register gekleefd. Dikwijls was dit een briefje, een heiligenprentje of

soms een speelkaart. Soms waren die herkenningstekens in twee geknipt : de moeder hield de andere helft bij om in betere tijden haar kind te kunnen terughalen. Als dit gebeurde werd haar helft van het herkenningsteken ook in het register gekleefd en werd haar naam en plaats van afkomst genoteerd. Daaruit leren we dat de vondelingen niet alleen uit het Gentse afkomstig waren, maar uit de wijde omgeving, tot zelfs uit Frans-Vlaanderen. Meer gegevens over de reeks van de vondelingenregisters publiceerden we in het tijdschrift *OCMW Visies*, 18e jaargang - 4; p. 54-60, te raadplegen in het Archief van het OCMW-Gent, Onderbergen 84, Gent.

Bij elk onderzoek worden verscheidene registers geraadpleegd. Het veelvuldig manipuleren ervan brengt noodgedwongen beschadiging mee. De perkamenten ruggen zijn bijvoorbeeld dringend aan behandeling toe, maar het is even noodzakelijk verdere aftakeling te voorkomen. Zo groeide het idee om de vondelingenregisters te digitaliseren.

Eenvoudig was dit niet: de handgemaakte registers hebben geen standaardformaat zodat de gangbare scanners niet konden gebruikt worden. Onze grootste zorg was, dat de digitalisering deze waardevolle boeken niet mocht beschadigen. We zochten bijgevolg naar een toestel of een methode om dit formaat in te scannen of te fotograferen. Verschillende firma's kwamen de opdracht bekijken, maar slechts één was bereid het werk uit te voeren. De boekdelen werden van

bovenaf gefotografeerd op microfilm en van deze microfilm werden digitale prenten gescand. Door in twee stappen te werken, hebben we nu enerzijds een duurzame microfilm die zorgvuldig in een brandkast bewaard wordt en anderzijds cd-roms die heel toegankelijk zijn en eventueel verder kunnen gekopieerd worden. Tenslotte werd door de vrijwilligers nog de link gelegd tussen de gegevens in de databank en de prenten op cd-rom.

De informaticadienst van het OCMW schreef een heel fraaie toepassing om in de vondelingenregisters te kunnen zoeken. Oorspronkelijk hadden we het idee om deze toepassing op cd-rom of op DVD uit te brengen, maar dit bleek financieel niet haalbaar.

Uiteindelijk hebben we de reeks van de vondelingen toegankelijk gemaakt via de Website van het OCMW zodat iedereen nu van achter zijn computer de

vondelingenregisters kan consulteren (<http://www.ocmwgent.be/vondelingen/zoeken.html>).

Er bleef alleen nog de rekening te betalen. Omdat we van mening zijn dat OCMW-gelden een andere bestemming hebben, wilden wij sponsors aantrekken. Wij waren er immers van overtuigd dat dit project zó goed was dat dit eenvoudig zou zijn... Uiteindelijk werd dit project gerealiseerd met de steun van enkele bouw-firma's en van Gent Cultuurstad vzw - Erfgoedcel Gent.

Gent is hiermee, voor zover wij weten, op dit ogenblik de enige Belgische stad waar het vondelingenarchief zowel geïndexeerd, gedigitaliseerd als op het web te raadplegen is.

**Lieve Vermeulen i.s.m.
André Van Wassenhove
en Robert DeSmet**

*Herkenningstekens meegegeven met Petronella Trompet, archief OCMW Gent,
foto Stephan Vanfleteren.*

Bestandencontrole 10 - 14 mei 2004

Voor de vijfde keer op rij sloot het archief de deuren voor een intense week van werkzaamheden in de magazijnen. We schetsen enkele hoofdlijnen van onze activiteiten.

In voorbereiding op de verhuis (mei 2005), hebben we de voorbije maanden een gedetailleerd overzicht opgemaakt van alle bestanden: archiefbestanden, schenkingen, diverse types materialen (foto's, prentbriefkaarten, films, affiches ...) en alles werd daarbij opgemeten. Aan de hand hiervan wordt een nauwgezet verhuisplan uitgedacht, waarbij onze aandacht gaat naar de veiligste wijze van verhuizen.

Tijdens de opmaak van dit overzicht identificeerden we in de magazijnen enkele hot spots, plekken waar materiaal (archief of ander) lag opgeslagen waarvan niemand de herkomst of de inhoud kende. Vaak gaat het om stukken die ooit, in lang vervlogen tijden en vermoedelijk in grote haast, in het archief zijn binnengebracht, een tijdelijke plaats kregen toegewezen, en jammer genoeg, uit het oog werden verloren. Deze pijnpunten werden grondig aangepakt en weggewerkt. Verder maakten we een aanvang met het verpakken van registers van grotere formaten en werkten we verder aan het herverpakken van het oud archief in zuurvrije dozen. De rijke verzameling toneelstukken, opgevoerd in het Nederlands Toneel Gent, - ooit bij een verhuisbeweging van een stadsdienst aangetroffen op zolder en in het Stadsarchief ondergebracht in totale wanorde -, is nu eindelijk geïnventariseerd, verpakt en op orde gezet. Op een aantal bestanden kon een grondige selectie ter bewaring en/of vernietiging worden uitgevoerd. Ook dit hoort bij de voorbereiding op een verhuis!

Sinds 1 juni 2004 blijven de deuren van het Stadsarchief op maandag voor het publiek gesloten. Dit is een tijdelijke maatregel tot aan de verhuis in mei 2005. Op die momenten werkt het archiefteam keihard verder aan een kwaliteitsvolle voorbereiding van de stukken op de verhuisbeweging! We verontschuldigen ons voor dit tijdelijke ongemak en hopen op het begrip van onze lezers voor deze uitzonderlijke situatie!

Openingsuren Stadsarchief (tot mei 2005):
dinsdag - vrijdag, 9.00 u - 12.00 u; 13.30 u - 17.00 u.

Bestandencontrole mei 2004.

colofon

@rchieflink is de driemaandelijke nieuwsbrief van 't Archief. Gent on Files, een ondersteunende vzw voor het Stadsarchief van Gent

Het abbonement is begrepen in de lidmaatschapsbijdrage: 13 *euro* individuele leden, 15 *euro* gezin, 25 *euro* steunende leden en 250 *euro* ereleden.

Een los nummer kost 4 *euro*.

Nieuw rekeningnummer:
000-3252077-55

Adres GOF

p.a. Stadsarchief, Abrahamstraat 13,
9000 Gent

Tel (09)225 32 53 - Fax (09)233 11 58

E-mail stadsarchief@gent.be

Website: www.archieflink.centerall.com

Coördinatie en eindredactie

Valérie Meillander

Christine Duthoit

Verantwoordelijke uitgever

Griet Maréchal, Visserij 11,
9000 Gent

ISSN - nummer: 1376-2966

Foto's

Carlos Hourez,
tenzij anders vermeld

Vormgeving

Évé Grafica - Erika Vanderstockt,
Gent, GSM: 0486/51.78.88

Druk

J. Verbeke, Gent

Inhoud

• Stank bederft onze eetwaren	1
• Edito	3
• Zelfstandige vrouwen	4
• Over de vondelingenregisters in het ocmw-archief	6
• Link	8